

Одесская национальная юридическая академия, 2003. – 148 с.

7. Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии : [Пер.с яп.] / К. Уэда / Под. общ. ред. и с вступ. статьей Н.Ф. Кузнецовой и В. Н. Еремина. – М. : Прогресс, 1989. – 256 с.

8. Франк Л.В. Виктимология и виктимность. Об одном новом направлении в теории и практике борьбы с преступностью : Учебное пособие / Л. В. Франк. – Душанбе, 1992. – 113 с.

УДК 343.242

Мирошниченко Н.М.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
кримінального права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ВИХОВНІ ЗАХОДИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВопорушення: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У науковій статті досліджується зарубіжний досвід застосування виховних заходів до неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення. Визначаються спільні риси та особливості правової регламентації і виконання виховних заходів у таких державах, як: Німеччини, Голландії, Швейцарії, Литви. Пропонується доповнити діючу систему примусових заходів виховного характеру ст. 105 КК України. Крім того обґрунтовується позиція щодо необхідності зниження віку застосування таких заходів до 7 років.

Ключеві слова: виховні заходи, виховні установи, неповнолітній, покарання, підліток, санкція.

В научной статье исследуется зарубежный опыт применения воспитательных мер к несовершеннолетним, совершившим уголовные правонарушения. Определяются общие черты и особенности правовой регламентации и исполнения воспитательных мер в таких странах, как: Германии, Голландии, Швейцарии, Литвы. Предлагается дополнить действующую систему принудительных мер воспитательного

характера (ст. 105 УК України). Обосновується позиція відносно зниження віку застосування таких заходів до 7 років.

Ключевые слова: виховні заходи, виховні заклади, неповнолітній, покарання, підліток, санкція.

Foreign experience of using educational measures to minors who did criminal offenses investigated in the science article . Common features and peculiarities of legal regulation and implementation of educational activities were determined in such countries Germany, Holland, Switzerland, Lithuania. It is proposed to complement the current system of compulsory educational measures Article 105 of the Criminal Code of Ukraine. View also grounded on the need to reduce the age of such measures to 7 years.

Keywords: educational activities, educational institutions, minor punishment, sanction.

Постановка проблеми. Злочинність неповнолітніх, у різні історичні періоди, була і залишається актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вітчизняних та зарубіжних науковців. Неодноразово на законодавчому рівні були зроблені спроби розробити ефективні заходи для профілактики та боротьби дитячої злочинності. Наприклад, у 2011 році була прийнята Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, але більшість положень цієї концепції так й не були реалізовані. Про не ефективність діючої системи превентивних заходів свідчить офіційна статистика Так, у 2013 році було зареєстровано 8781 злочин, які були скоєні неповнолітньою особою. У 2014 році за той же період – 7467 злочинів, а за період січень - серпень 2015 року – 4846 злочинів. [1]

Стан злочинності неповнолітніх багато в чому залежить від якості боротьби з нею усіх суб'єктів профілактики злочинів. Важливу роль мають заходи, які направлені на попередження рецидивної злочинності серед неповнолітніх, оскільки значна кількість осіб, яким було призначено покарання за скоєння

злочину вчинюють злочин у другий раз. Слід констатувати, що вітчизняна кримінально-правова політика щодо неповнолітніх, на відмінну деяких зарубіжних країн, є більш каральною ніж виховною, такий висновок вбачається з статистичних даних. Так, у 2013 році за вчинення злочину було засуджено з призначенням покарання 1863 неповнолітні особи (позбавлення волі – 1200, громадські роботи – 355, штраф – 268, арешт – 38, виправні роботи – 2 особам), примусові заходи виховного характеру лише 987 особам. У 2014 покарання було призначено – 1407 підліткам (позбавлення волі – 725 особам, громадські роботи – 282, штраф – 365, арешт – 34, виправні роботи – 1), а примусові заходи виховного характеру лише – 625 особам [2].

Вважаємо, що у системі заходів попередження злочинності неповнолітніх, значну роль мають заходи виховного характеру. Нажаль поза увагою законодавця залишаються питання вдосконалення діючої системи таких заходів, оскільки з моменту прийняття діючого КК України (14 років) у статтю 105 (у частині види примусових заходів виховного характеру), не було внесено жодної зміни.

Для вдосконалення системи примусових заходів виховного характеру має важливе значення проведення порівняльно-кримінально-правових досліджень та аналіз зарубіжного законодавства.

Аналіз дослідження даної проблеми. Окремі питання порівняльно-правової характеристики особливостей кримінальної відповідальності, у частині застосування виховних заходів, висвітлювались у наукових працях: В.М. Бурдіна, С.В. Долгової, Г.М. Міньковського, Л.М. Палюха, О.О. Ямкової та ін.

Мета статті. На підставі аналізу зарубіжного законодавства надати пропозиції щодо вдосконалення системи примусових заходів виховного характеру.

Виклад основного матеріалу. Злочинність неповнолітніх це найбільш актуальна проблема для всіх правових держав, яка набула міжнародного значення. Тому міжнародна спільнота прийняла низьку міжнародних актів, які направлені на розробку ефективних заходів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх, зокрема це: Декларація четвертого конгресу

ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (1970 р); Міланський план дій і Керівні принципи в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку і нового міжнародного економічного порядку (1985 р); Рекомендації щодо міжнародного співробітництва в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку (1990 г.) тощо. Особлива увага у міжнародних документах приділяється саме виховним заходам, як превентивним заходам.

У науковій літературі панує думка, що найбільш ефективне та гуманне законодавство щодо неповнолітніх правопорушників у Німеччині. Крім КК Німеччини, питання кримінальної відповідальності підлітків регулюються Законом «Про правосуддя для неповнолітніх». Відповідно до § 5 абзацу 1 та 2 цього Закону до неповнолітніх можуть застосовуватися наступні санкції: виховні заходи, виправні заходи та заходи покарання для неповнолітніх. У судовій практиці Німеччини, на відмінну від України, у більшості випадків до неповнолітніх правопорушників застосовують саме виховні заходи, ніж покарання. Відповідно до § 5 абз. 2 Закону «Про правосуддя для неповнолітніх» примусові заходи і покарання призначаються тільки як альтернатива виховним заходам, тобто коли вони є недостатні. При призначенні виховних заходів критерієм виступає не тяжкість злочину, (як це зазначено у КК України), а потреба у вихованні підлітка. Так, наприклад, із судової практики Німеччини. Відносно підлітка, якому виповнилося 15 років, було порушено кримінальну справу за фактом розкрадання чужого майна (§ 242 кримінального кодексу Німеччини, який передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком до 5 років або грошовий штраф). За клопотанням адвоката, в силу § 45 Закону «Про правосуддя для неповнолітніх» кримінальне переслідування відносно його підзахисного на стадії попереднього слідства було припинено, а кримінальну справу направлено до суду для прийняття заходів виховного впливу. Суд провів з Дені бесіду виховного характеру і виніс йому попередження, вказавши, що за повторне вчинення подібних дій він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. [3] Якщо брати до уваги КК України, то за

зазначені дії неможливо звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 97 КК України, такий вид звільнення можливий тільки за необережні злочини середньої тяжкості, а крадіжка умисний злочин.

Що стосується системи виховних заходів Німеччини, вона також відрізняється від вітчизняної. Так, виховні заходи у кримінальному законодавстві Німеччини включають в себе:

1) Вказівки, адресовані правопорушнику. Відповідно до § 10 абз. 1 зазначеного Закону до таких заходів можна віднести: обов'язок дотримуватися вказівки про місце перебування, жити в родині чи в соціальній установі, вступити на навчання чи на роботу, не підтримувати відносини з певними людьми або не відвідувати місця розваг тощо.

Цей захід має спільні риси з заходом, який встановлений у п.2 ч. 2 ст. 105 КК України, який встановлює обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього.

2) Припис, який повинен надати допомогу у вихованні неповнолітнього. Т.А. Савина вказує, що це можуть бути наступні заходи:

- покладання обов'язку принести публічні вибачення і досягти примирення з потерпілим;
- відшкодувати заподіяну шкоду;
- передача під нагляд батьків чи інших осіб, заслуговуючи довіру;

- суспільно корисні роботи і інші заходи [4. с. 232]. Крім останнього заходу, аналогічні заходи встановлені у діючому КК України.

Як вже зазначалось, крім виховних заходів до неповнолітніх, що вчинили злочин може бути застосовані виправні заходи. Закон не містить тлумачення цього поняття, а лише встановлює види. Ці заходи є проміжними між виховними заходами та покаранням. Оскільки такі заходи не є покаранням і тому не мають юридичних наслідків покарання, й науковій літературі їх прийнято називати педагогічні заходи. Більшість

науковців вважають, що примусові заходи ближче до виховних ніж до покарання. [5, с. 51]

Відповідно до § 13 абз. 2 зазначеного Закону перелік примусових заходів включає в себе:

- 1) попередження;
- 2) вказівки, що покладають на злочинця обов'язки;
- 3) арешт[6].

Отже, законодавство Німеччини встановлює дві системи заходів, які мають виховно-педагогічний характер, які є пріоритетними над покаранням. Покарання до неповнолітніх застосовується у виняткових випадках. Слід погодитись з Едвіном Пютц, який зазначає що Закон «Про правосуддя для неповнолітніх» є більш виховним, ніж кримінальним, хоча і регулює питання кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб [6].

Зацікавленість викликає законодавство Голландії щодо досліджуваної проблеми. КК Голландії не встановлює поняття та види примусових заходів виховного характеру. Однак у ст. 74 зазначено, що прокурор може на стадії досудового розгляду припинити справу, за винятком коли санкція передбачає понад 6 років тюремного ув'язнення. У таких випадках відповідно до ст. 77f КК Голландії до неповнолітньої особи може бути призначено наступні зобов'язання: виконання суспільних робіт, відшкодування збитків, які були завдані в результаті вчинення злочину, відвідування навчальної програми на строк від 40 годин, але не більш трьох місяців [7]. Зазначені обов'язки, як бачимо, мають виховний характер. Такий вид виховних заходів, як виконання суспільних робіт не вставлений у діючому КК України, хоча на нашу, думку такі заходи були б ефективними у боротьби зі злочинністю.

КК Швейцарії поділяє неповнолітніх правопорушників на дві категорії, а саме: діти – з 7 до 15 років (4 розділ 1 глава) та підлітки з 15 до 18 років (4 розділ 2 глава). Відповідного до кодексу діти до 7 років не підпадають під дію цього закону. Застосування кримінально-правових заходів можливо з 7 років. Відповідно до ст. 84 Швейцарії особам від 7 до 15 років може бути призначені виховні заходи, але такі особи не підлягають відповідальності. Аналогом такої норми можна назвати ч. 2 ст.

97 КК України, яка встановлює можливість застосування примусових заходів виховного характеру до осіб які не досягли віку кримінальної відповідальності, але вчинили суспільно небезпечне діяння. Мінімальні межі застосування цього положення встановлені у КПК України, а саме з 11 років. На нашу думку, цей вік занадто завищений, для попередження подальшої злочинності неповнолітнього, доцільно виховні заходи застосовувати з 7 років, як це встановлено у КК Швейцарії.

З 7-річного віку до правопорушників, відповідно до КК Швейцарії, можна застосувати наступні заходи: допомога у вихованні, направлення у підходящу сім'ю або виховний заклад. На осіб, які будуть доглядати за дітьми покладається обов'язок піклуватись та виховувати їх належним чином. Зазначені заходи не можуть бути призначені на певний строк. Застосування превентивних заходів закінчується, як тільки відпаде необхідність в них, але мають припинитись з досягненням 22 років (ст. 86 КК).

Крім того, у тих випадках коли буде встановлено, що дитина не потребує застосування виховних заходів, такої дитині може бути оголошена догана або зобов'язати виконати його певну роботу, або шкільний арешт від одного до шерсті неповних робочих днів (ст. 87), ці заходи мають назву «дисциплінарні покарання».

Що стосується другій групи, а саме підлітків, до них також може бути застосовані виховні заходи. Крім зазначених заходів, до даної категорії, відповідні органи, вправі застосувати також таку міру, як направлення до виховного будинку (ст. 91 КК). Крім того до підлітка можуть висуватися вимоги щодо освіти, її поведінки, відшкодування майнової шкоди тощо. Підставою застосування зазначених заходів є не тяжкість злочину, як встановлено у КК України, а саме особистість неповнолітнього. Виховні заходи застосовуються, якщо підліток потребує виховання, тобто є безпритульний, непіддатливий тощо.

Позитивний досвід вбачається у КК Литви. Із змісту глави 11 КК Литви вбачається, що примусові заходи виховного характеру можуть бути застосовані до неповнолітніх осіб у випадку вчинення кримінального проступку, або у зв'язку із

звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання за вчинення злочину (ст. 82 КК), але при цьому не зазначається підстави при яких неповнолітній може бути звільнений від відповідальності та покарання. Таки заходи за зальним правилом можуть призначатися особам до досягнення 18 років, але є виняток. Виховні заходи також застосовуються до особи, якій до скоєння злочинного діяння вже виповнилося вісімнадцять років, але ще не виповнилося двадцяти одного року, у випадку якщо суд, враховуючи характер вчиненого злочинного діяння, мотивів та інших обставин справи, суд приходить до висновку, що соціальна зрілість не відповідає його віку.

Відповідно до ст. 82 КК Литви виховними заходами є: попередження; відшкодування або загладжування заподіяної майнової шкоди; безоплатні роботи виховного характеру; передача під нагляд і опіку батьків або інших фізичних та юридичних осіб, на яких покладено обов'язок піклування над дітьми; обмеження поведінки; відправлення в спеціальний виховний заклад. На відміну від КК України законодавець Литви передбачив особливості застосування кожного виду прямо у КК. Розглянемо сутність зазначених заходів.

Попередження відповідно до ст. 83 КК Литви – це роз'яснення правових наслідків вчинення злочину у друге.

Такий вид, як відшкодування або загладжування заподіяної майнової шкоди може бути призначено неповнолітньому, який має особистий дохід або кошти або може своєю працею відшкодувати збиток.

Передача під нагляд і опіку батьків або інших фізичних та юридичних осіб призначається на певний строк, а саме від 6 місяців до трьох років. Умови застосування такого види заходу наступні: необхідно добровільна згода осіб яким передають неповнолітнього, також обов'язково необхідна згода самого підлітка на це.

Обмеження поведінки призначається від 30 днів до 12 місяців. У межах даного заходу суд може накласти на неповнолітнього певні обов'язки (наприклад, вчитися, продовжувати навчання або працевлаштуватися; пройти весь курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії або

венеричної хвороби; придбати певні знання або вивчити заборони (безпечного руху, правила школяра та інші) або суд може неповнолітньому встановити певні заборони (наприклад, заборона грати в азартні ігри, заборона змінювати місце проживання без дозволу інстанцій, що здійснюють контроль над виконанням цієї міри).

Направлення в спеціальний виховний заклад призначається строком від шести місяців до трьох років, але не пізніше часу, коли неповнолітньому виповниться вісімнадцять років. Тривалість конкретного терміну перебування в спеціальному виховному закладі визначає суд, враховуючи особу неповнолітнього, які заходи впливу вже застосовувалися, та інші обставини справи.

Висновки. Отже аналіз зарубіжного законодавства зазначених країн вказує, що покарання застосовується до неповнолітніх осіб у виключних випадках, а саме коли не можна призначити виховні заходи. На відмінну від КК України, законодавство інших зарубіжних країн передбачає більш підстав застосування виховних заходів. В першу чергу, такою підставою є потреба у вихованні підлітка, а не ступень тяжкості злочину.

Крім того доцільно перейняти досвід деяких країн і встановити можливість застосування примусових заходів виховного характеру до осіб які не є суб'єктом злочину з 7 річного віку.

Література:

1. Статистична інформація «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування». - Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

2. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції - Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD>

3. Энгельманн Й. Уголовная ответственность несовершеннолетних в германии [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://www.advokat-engelmann.de/index.php?do=cat&category=jugend-strafrecht>

4. Савина Т.А. Сравнительная характеристика принудительных мер воспитательного воздействия по уголовному закону России и

Германии / Т.А. Савина // Вектор науки тольяттинского государственного университета. – 2013. – №1. – С. 231-235

5. Бибик Н.О.. Введение в ювенальное уголовное право Германии: учебное пособие. – Омск: Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского, 2009. – 83 с.

6. Пютц Э. Краткое введение в практику немецкого уголовного права по делам несовершеннолетних и применения ареста в земле Северный Рейн-Вестфалия [Электронный ресурс] // Психология и право. - 2012. - №4. Режим доступа : <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2012/n4/56615.shtml>